

การแสดงความกตัญญูทวิวิถีใหม่ในสังคมไทย

A New Way of Expressing Gratitude in Thai Society

พระสุพาท คมภีรปญโญ*

Phra Sophart Gambirappaṅkō

พระมหาทวี มหาปญโญ**

Phramaha Twee Mahāpaṅkō

सानุ มหัทธนาตุลย์***

Sanu Mahatthanadull

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Master of Arts Buddhist Studies Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: Sophartvon188@gmail.com

Received: November 18, 2024

Revised: December 05, 2024

Accepted: December 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทวิวิถีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูวิถีเก่าของคนในสังคมไทย (๓) เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทวิวิถีใหม่ในสังคมไทย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒ ท่าน แล้วนำข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ทดสอบ แล้วแยกประเด็น เรียบเรียงสรุปประเด็นปัญหาต่าง ๆ

ผลการวิจัยพบว่า (๑) ความกตัญญูทวิวิถี หมายถึง บุคคลมีคุณธรรม มีศีลธรรม รู้จักบุญคุณ อันท่านกระทำแล้วและตอบแทน นับได้ว่าเป็นเครื่องหมายของความดี หรือเป็นพื้นฐานสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูทวิวิถีซึ่งนับได้ว่าเป็นหลักสำคัญในการดำรงชีวิตและจิตใจ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขนั้น ต้องได้รับการศึกษาอบรมจิตใจจากบุคคลผู้มีอุปการะคุณ เช่น มารดาบิดา ครูและอาจารย์

* พระสุพาท คมภีรปญโญ (วน) Phra Sophart Gambirappaṅkō (Von) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Student Master of Art (Buddhist Studies) Mahachulalongkomrajavidyalaya University

** พระมหาทวี มหาปญโญ (ละลง), ผศ.ดร. Phramaha Twee Mahāpaṅkō (Lalong), Asst.Prof. Dr. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis Advisor

*** รศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ Assoc.Prof.Dr.Sanu Mahatthanadull ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis Advisor

จึงจะได้ผลผลิตได้บุคคลมีคุณภาพ มีคุณธรรมและศีลธรรม มีทัศนคติที่ดีทำให้เกิดประโยชน์สุข เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของมนุษย์ (๒) การแสดงความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศในสังคมไทย มีรูปแบบการแสดงออกถึงความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศที่เกี่ยวกับการแสดงความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่า มนุษย์ทุกคนต้องอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น กตัญญูทวาทิวิธินิเทศ คือ ในสมัยก่อนครอบครัว หรือ คนในสังคมนั้นที่เคยปฏิบัติมาอย่างไร อย่างเช่น พ่อแม่ปฏิบัติต่อพ่อตาแม่ยายอย่างไร เมื่อลูกรู้จักความแล้ว คือ ต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดาอย่างนั้น ต่อ ๆ กันมาอย่างยาวนานต่อรุ่นสู่รุ่นอย่างนั้น เป็นการปฏิบัติ ช่วยเกื้อกูลสังคมส่วนรวมด้วยความ เมตตา กรุณา การกระทำเช่นนี้ ย่อมนำมาความสุข ความเจริญ และสิริมงคลมาสู่ชีวิตและสังคมบ้านเมือง (๓) การแสดงความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศของสังคมไทย คือวิธินิเทศยุคดิจิทัล ดังนั้น จึงมีวิธีการแสดงออกถึงความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศในสังคมสมัยใหม่ได้หลากหลายวิธีกว่าในสมัยก่อนที่ไม่มีสื่อสังคมออนไลน์ เป็นสื่อที่มีพลังอำนาจอย่างมากที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนในยุคนี้ เพราะฉะนั้น หลักความกตัญญูของพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่ดี ที่จะเก็บรักษาไว้ แต่รูปแบบการแสดง คือสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย กตัญญูทวาทิวิธินิเทศ คือการปรับใช้สิ่งเก่าเข้ากับสิ่งใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต และแอปพลิเคชันต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความสะดวกในการทำงานและติดต่อสื่อสาร รวมถึงการช้อปปิ้งออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์มอย่างลาซาด้าและช้อปปี้ ตลอดจนการทำธุรกรรมผ่านแอปธนาคารและตู้บริการอัตโนมัติต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ช่วยให้คนทันสมัยและทันโลกในปัจจุบัน.

คำสำคัญ: ความกตัญญูทวาทิวิธินิเทศ; วิธินิเทศ; สังคมไทย

Abstract

This Research Article the following objectives: (1) To study the expression of gratitude in Buddhist scriptures, (2) To study the old way of expressing gratitude of Thai society, and (3) To study a new way of expressing gratitude in Thai society. It is a qualitative research and applied in the field by interviewing 12 key informants Then, the information obtained from the interview was analyzed, tested, and summarized.

The research study found that (1) Gratitude means knowing the kindness that others have done. It is considered a virtue of goodness or an important foundation of human beings because humans must always have relationships or are related to others. Human life can survive because they are supported and cared for by benefactors such as parents, teachers, relatives, etc. In terms of the mind, humans are instilled with

morality in the value of the mind from other people, such as parents, etc. Therefore, humans have morality and good attitudes to create benefits for themselves and the community, which is considered an important principle for living a prosperous and progressive life. Gratitude is an important component of humanity. (2) The old way of expressing gratitude in Thai society has the same form of expressing gratitude as in Buddhism. This is because all human beings live together in a society where they must depend on each other. Therefore, human beings must know how to be grateful and think of repaying the kindness of those who have done them favors, such as parents, teachers, relatives, national institutions, religions, kings, as well as helping society as a whole with kindness and compassion. Doing so will bring happiness, prosperity, and auspiciousness to one's life. (3) The new way of expressing gratitude in Thai society involves adapting traditional expressions of gratitude to fit the digital age, aligning with the rapid changes of the modern world. Today, gratitude can be expressed in more diverse ways than in the past, thanks to the power of social media, which has a significant influence on our daily lives. The Buddhist principle of gratitude remains a timeless value worth preserving, but the methods of expressing it can be adjusted to suit contemporary times. This includes utilizing technology and innovations such as computers, smartphones, the internet, and various applications to facilitate communication, work, and transactions. Examples include online shopping platforms like Lazada and Shopee, as well as automated services. These modern tools enable people to stay connected to the globalized world while maintaining and expressing the core values of gratitude in ways that resonate with modern society.

Keywords : Gratitude; New way; Thai Society

บทนำ

ความกตัญญูนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญและฝังรากลึกลงไปในจิตใจในวิถีชีวิตของสังคมไทย เป็นเสมือน बै้าหล่อหลอมและเป็นเครื่องกลั่นกรองนิสัยใจคอ ให้คนในสังคมมีพื้นฐานด้านจิตใจที่ประกอบด้วยความกตัญญูต่อประเทศ สังคม ชุมชน พ่อแม่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีพระคุณ รวมถึงสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ข้าว สัตว์ใช้แรงงาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควายเป็นต้น ดังเช่น ลูกศิษย์แสดงความกตัญญูต่อคุณครูด้วยความกตัญญูรู้คุณต่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ดังเช่น พระสาธุบุตรเถระ แสดงความกตัญญูต่อคุณครู

ต่อพระอัสสชิเถระ ซึ่งเป็นอาจารย์ หลักจากที่ได้ฟังธรรมเทศนาที่พระอัสสชิเถระได้แสดง จนได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วก็น้อมนำตนมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมาท่านก็นับถือพระอัสสชิเถระว่าเป็นอาจารย์ ด้วยการแสดงเคารพต่ออาจารย์อยู่เสมอ แม้ได้ยินข่าวว่าพระอัสสชิอยู่ในทิศใด เมื่อท่านจะนอน ท่านจะนมัสการไปทางทิศนั้นก่อน แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้น^๑ และท่านพระสารีบุตรก็ยังแสดงความกตัญญูต่อราหุลภราดรผู้ที่มีพระคุณ ซึ่งปรารภสาเหตุที่ว่า ภราดร ผู้ปรารภจะขอบรรพชา กับเหล่าภิกษุสงฆ์ แต่เหล่าภิกษุสงฆ์ไม่สามารถจะบรรพชาให้ได้ จึงทำให้ภราดร ชูบผอม ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า ใครสามารถที่จะระลึกถึงคุณของภราดรคนนี้ได้ ในขณะที่พระสารีบุตรก็กราบทูลว่าข้าพระองค์ระลึกได้เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจึงอุปสมบทให้ภราดรนี้เถิด^๒ ดังนั้นความกตัญญูจึงนับว่าเป็นความสมดุลของมนุษย์ทุกคนรวมไปถึงของครอบครัวซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกในครอบครัวคือพ่อแม่และลูกมีการปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาาร่วมกัน เช่น ความกตัญญูทวาทวิธี^๓ ด้วยเหตุนี้บุคคลที่ได้ชื่อว่าได้ทำความดีทำความแก่เราก่อนโดยไม่หวังผลตอบแทน คือบิดามารดาซึ่งเป็นบุพการีของบุตรธิดาเพราะเป็นผู้มีพระคุณซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ในสพรหมสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหมนั้น เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า บุรพเทพ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า บุรพาจารย์ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า อาหุไนบุคคลนั้น เป็นชื่อของมารดาบิดา เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย เมื่อบุตรธิดารู้คุณของมารดาบิดาแล้วกระทำตอบแทนท่านทั้งสอง ย่อมได้ปฏิการะตอบแทนดังที่ปรากฏในพระพุทธวจนะไว้ว่า เพราะเหตุนี้องค์สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า คุญหติบุตร ทิศเบื้องหน้า คือ มารดาบิดา บุตร บำรุงแล้วด้วยฐานะ ๕ ประการเหล่านี้แล ท่านทั้ง ๒ ย่อมอนุเคราะห์บุตร ด้วยฐานะ ๕ ประการ คือ ห้ามจากความชั่ว ๑ ให้ตั้งอยู่ในความดี ๑ ให้ศึกษาศิลปะ ๑ จัดหาครุครองที่สมควรให้ ๑ มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัย ๑^๔

ดังนั้น บุตรธิดาที่ดีจึงควรมีความกตัญญูทวาทวิธีต่อบิดามารดา และศิษย์ที่ดีควรมีความกตัญญูทวาทวิธีต่อครูบาอาจารย์ กล่าวคือเป็นผู้ที่รู้บุญคุณท่านแล้วรู้จักตอบแทนคุณท่านเพราะทำให้เราเป็นผู้ดีเป็นคนดีมีศีลธรรม มีคุณธรรมสูง เป็นที่รักษาของพ่อแม่และครูบาอาจารย์ญาติมิตร ต่อสังคมบ้านเมืองและประเทศชาติ ยกย่องให้เป็นตัวอย่างบุคคลดีเด่นของประเทศชาติ เพราะฉะนั้น มารดาบิดาจึงได้ชื่อว่า

^๑ ดูรายละเอียดใน ข.อป. (ไทย) ๓๒/๓๗๐/๕๗.

^๒ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๙/๙๘.

^๓ Asst. Prof. Dr. Sanu Mahatthanadull and Dr. Sarita Mahatthanadull, “Human Behaviors in Promoting Balance of Family according to Buddhist Psychology”, *Journal of MCU Peace Studies*, Vol. 8 No. 1 (January-February 2020): 21-31.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

เป็นบุคคลที่หาได้ยากดังที่ปรากฏในทูลถวญสวดว่า ภิกษุทั้งหลาย ความปรากฏของบุคคล ๓ จำพวก ที่หาได้ยากในโลก ความปรากฏของบุคคล ๓ จำพวกไหนบ้าง คือ (๑) ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (๒) บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ (๓) กตัญญูกตเวทิตบุคคล^๕

ความกตัญญูกตเวทิตนั้น เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อครอบครัวและสังคมถือว่าเป็นหลักธรรมที่ทำให้สังคมได้เกิดความสำนึกรักในพระคุณและตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาหรือตอบแทนคุณซึ่งกันและกัน อันเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยค้ำจุนสังคมให้มีความมั่นคงสงบสุข ตรงกันข้ามกับคำว่า กตัญญู หมายถึง คนเนรคุณ ไม่เห็นคุณของผู้ทำคุณให้ตน ไม่กระทำตอบแทน บางครั้งยังทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับผู้ที่มีพระคุณกับตนด้วยก็มี ส่วน ความกตัญญู คือ การเนรคุณ การไม่รู้คุณของผู้อื่น และไม่กระทำการตอบแทนพระคุณ คือ ไม่เลื่อมใส มารดา บิดา เป็นต้น^๖ ดังปรากฏในกตัญญูชาดกว่าด้วยคนอกตัญญูว่าผู้ใดไม่รู้จักคุณความดีและประโยชน์ที่ผู้อื่นกระทำไว้ก่อนผู้้น เมื่อกิจการงานเกิดขึ้นในภายหลังย่อมหาผู้ช่วยเหลือไม่ได้^๗ ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่อยู่ในจิตใจของคนมาอย่างยาวนาน สมัยก่อนคนไทยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ อยู่กันหลายรุ่นหลายวัย พี่พาลูกพี่หลาน ลูกพี่หลาน เมื่อยุคสมัยและวิวัฒนาการของโลกหมุนไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ค่านิยมและวิถีชีวิตการใช้ชีวิตของเราเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เราคิดถึงแต่ตัวเองมากขึ้น ให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมของความกตัญญู (culture of gratitude) ที่เป็นรากฐานของสังคมที่แข็งแรงตามแนวคิดของสังคมตะวันออกเริ่มลดความสำคัญลง กระแสสังคมของคนรุ่นใหม่บางส่วนเห็นว่า ความกตัญญูเป็นภาระของชีวิต เราพบผู้สูงอายุที่ถูกกล่เลาะจากคนในครอบครัว มีปัญหาความรุนแรงด้านจิตใจและถูกทอดทิ้ง ข้อมูลสถิติจากศูนย์ช่วยเหลือสังคม ปี ๒๐๑๘ ระบุว่า มีผู้สูงอายุสูญหาย ร่ำร้อน เพิ่มขึ้นเป็น ๑๐ เท่า ในรอบ ๓ ปี และถูกทำร้ายเพื่อเอาประโยชน์โดยคนในครอบครัวเพิ่มขึ้น ๑,๐๐๐ เท่า ในรอบ ๑๐ ปี ที่ผ่านมา^๘

ดังนั้น เพื่อให้สังคมในปัจจุบันเห็นความสำคัญของการใส่ใจผู้อื่น การบอกรักพ่อแม่ หรือคนสำคัญ การแสดงความขอบคุณที่ล้วนสื่อถึงความกตัญญู เช่น การเขียนบัตรอวยพรแสดงความรู้สึกและส่งผ่านตู้ไปรษณีย์กตัญญู ซึ่งบัตรอวยพรทุกใบจะถูกรวบรวมเพื่อส่งให้ถึงมือคนสำคัญ เป็นการตอบแทนความรักง่าย ๆ ที่ทุกคนสามารถทำได้ นี่จะเป็นวิธีที่เหมาะสมและมีความหมายจริงหรือไม่? หรือการแสดง ความกตัญญูในยุคสังคมดิจิทัล เช่น การบอกรักพ่อแม่ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ หรือ

^๕ อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๑๕/๓๕๘.

^๖ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, “บุพการี”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://legacy.orst.go.th/?knowledge=บุพการี-๑๓-กรกฎาคม-๒๕๕๒> [๑ ธันวาคม ๖๔].

^๗ พ.ช.เอกก. (ไทย) ๒๗/๙๐/๓๗-๓๘.

^๘ รุ่งฟ้า เกียรติพจน์, “ความกตัญญู คุณธรรมแห่งรักแท้ ที่ไม่ควรถูกลืมเลือน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sustainablelife.co/news/detail/38> [๒๐ กันยายน ๒๕๖๕].

อินสตาแกรม จะช่วยแสดงความกตัญญูได้จริงหรือ? การตอบแทนพระคุณพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือผู้มีอุปการคุณผ่านทางธุรกรรมการเงิน จะถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูที่เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่หรือไม่?

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้แสดง ความหมายประเภทของบุพการีและความกตัญญูทว่ทกับกับบุพการีที่เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ รวมไปถึงการศึกษาพฤติกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูทว่ท เช่น หน้าที่ของบุตรธิดาที่มีต่อมารดาบิดา เป็นต้น ในยุคสังคมสมัยใหม่นี้ เพื่อจะได้ศึกษาในด้านจริยธรรมคุณธรรมในเรื่องนี้ให้เข้าใจ เมื่อศึกษาเรื่องนี้เข้าใจแล้ว ก็จะเห็นประโยชน์ของความกตัญญูและเห็นโทษของความอกตัญญู ทั้งนี้ก็เพื่อจะปลูกจิตสำนึกให้เกิดความกตัญญูทว่ทต่อสถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พ่อแม่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และบุคคลผู้เป็นที่รักและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ ในครอบครัวสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทว่ทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทว่ทเฝ้าของคนในสังคมไทย
๓. เพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทว่ทเฝ้าใหม่ในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการแสดงความกตัญญูทว่ทในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ

๑. ความหมายของกตัญญูทว่ท ความหมายของบุพการี พระคุณของบุพการี การแสดงความกตัญญูต่อบุพการี เช่น (๑) คำว่า กตัญญูทว่ท หมายถึง ความรู้จักในบุญคุณของบุคคลที่กระทำแล้วทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวม และรู้จักกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูท่าน (๒) บุพการี หมายถึง ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นก่อนโดยไม่ได้หวังผลตอบแทนสิ่งอื่นใดจากคนที่รักหวังเพียงประโยชน์ให้ผู้อื่นได้รับความสุข (๓) พระคุณของบุพการี นับว่าท่านมีพระคุณอย่างยิ่งต่อเราทั้งหลาย เพราะท่านประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ คือ เอาใจใส่เลี้ยงลูกให้เจริญเติบโต ค่อยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ให้กำลังใจและพลอยยินดี ให้โอกาสลูกเพื่อพัฒนาตัวเอง (๔) การแสดงความกตัญญูต่อบุพการี ในการวิจัยนี้ แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) การแสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่ คือ เลี้ยงดูเอาใจใส่ท่าน ตั้งใจประพฤติตัวให้เป็นคนดี ขยันศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำการให้เจริญก้าวหน้า ๒) การแสดง

ความกตัญญูต่อครูและอาจารย์ เช่น แสดงความเคารพต่อท่าน คอยรับใช้แบ่งเบาภาระ เชื่อฟังและอดทน ต่อคำสั่งสอน ประนินบัตช่วยเหลือนาน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและประพฤติตนให้ดี

๒. การแสดงความกตัญญูท่ววิถีเกาของคนในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า การแสดงความกตัญญูวิถีเกาในสังคมไทยมีลักษณะสำคัญคือ การแสดงออกถึงความเคารพและตอบแทนพระคุณผ่านการกระทำที่มีความหมายมากกว่าคำพูด โดยสังคมไทยจะเน้นการปฏิบัติอย่างจริงจังในชีวิตประจำวัน เช่น การดูแลพ่อแม่ในวัยชรา การทำบุญ การถวายสิ่งของ หรือการให้การศึกษาและความรู้แก่ลูกหลานเพื่อให้พวกเขาสืบสานความกตัญญูต่อไป นอกจากนี้ การปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและคำสอนของพระพุทธศาสนายังเป็นวิถีที่ใช้ในการแสดงความกตัญญูอย่างยั่งยืนในสังคมไทยแบบเกา มีลักษณะและรูปแบบการแสดงความกตัญญูตามหลักทศทั้ง ๖ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพราะโดยพื้นฐานสังคมไทยมีรายละเอียด มีความละเอียดอ่อน ในการดูแลครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูลูกหลาน เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันแบบมีหลายเชื้อชาติ ศาสนา อาศัยอยู่ในประเทศไทยภายใต้พื้นฐานความมีอิสระเสรีได้แบบประชาธิปไตย โดยนิสัยคนไทยมีความสุภาพเรียบร้อย โอบอ้อมอารี เป็นมิตรไมตรีมีน้ำใจให้กัน และยังพบสภาพเช่นนี้ คือ (๑) ปัญหาเรื่องความกตัญญู (๒) สาเหตุเรื่องความกตัญญู (๓) รูปแบบและวิธีการแสดงความกตัญญู เช่น ๑) ปัญหาเรื่องความกตัญญู เกิดจากพื้นฐานด้านครอบครัว บุคลิกภาพของแต่ละคนไม่เหมือนกัน การศึกษาที่ได้เรียนรู้ และช่องว่างหรือความเลื่อมล้ำทางสังคม ๒) สาเหตุเรื่องความกตัญญู คือ เกิดจากการเลี้ยงดู เกิดจากการไม่ได้อบรมสั่งสอน เกิดจากความเลื่อมล้ำ เกิดจากสิ่งเสพติดของมีนเมาทุกชนิด ๓) รูปแบบและวิธีการแสดงความกตัญญู

๓. การแสดงความกตัญญูท่ววิถีใหม่ของคนในสังคมไทย ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) การแสดงความกตัญญูผ่านเทคโนโลยี (๒) การแสดงความกตัญญูผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี คือ ๑) การแสดงความกตัญญูผ่านเทคโนโลยี การแสดงออกซึ่งความกตัญญูผ่านเทคโนโลยี สามารถทำได้ผ่านการสื่อสารกันในลักษณะ ดังนี้ เช่น ผ่าน Video Call ผ่าน line ผ่าน App ผ่าน iPhone หรือว่าการส่งสติ๊กเกอร์ไลน์อันนี้จะซัดขึ้นเรื่องการให้ความสำคัญแล้วก็เรื่องการให้เวลากับครอบครัวได้มากขึ้น การแสดงความกตัญญูท่ววิถีใหม่นี้ นับได้ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูที่ทันต่อยุคสมัยง่ายและเร็ว อาจจะเป็นการแสดงออกว่าเราซื้อโน้ตบุ๊กนี้ให้กับคนที่เราต้องการแสดงความกตัญญูได้ง่ายขึ้น มันก็จะเป็นรูปแบบที่อาจจะเห็นซัดในมิติสมัยปัจจุบัน ๒) การแสดงความกตัญญูผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี เราก็ยังจะมีการแสดงออกถึงความกตัญญูท่ววิถีในลักษณะเช่นเดิม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่างแต่วิธีการหรือบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีวิธีการแสดงออกในลักษณะใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย ในทางหลักพระพุทธศาสนาถูกควรกตัญญูต่อพ่อแม่ ๕ อย่าง เช่น (๑) ท่านเลี้ยงดูแลเรามา ควรเลี้ยงดูท่านตอบ (๒) ช่วยทำกิจของท่าน (๓) ดำรงวงศ์สกุลของท่าน (๔) ประพฤติตนให้เหมาะกับการเป็นทายาท (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

การแสดงความกตัญญูต่อบุพการีนั้น นับว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ จะพึงพากันนำมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ชนเหล่าอื่น ในที่นี้ ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่าผลการวิจัยเน้นความสำคัญของความกตัญญู ซึ่งหมายถึงการตระหนักรู้ในคุณของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดลอมที่มีผลกระทบต่อนอง ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่แสดงถึงการยอมรับและรู้สึกขอบคุณในสิ่งที่ได้รับจากผู้อื่นและสิ่งแวดลอม ซึ่งมักจะส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและต่อสังคมโดยรวม ในเชิงพระพุทธศาสนา ความกตัญญูถือเป็น มงคลอันสูงสุด และเป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ผู้คนมีความตระหนักถึงความสำคัญของการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งรวมถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม และการตอบแทนทั้งในรูปของการกระทำและความเมตตาการุณา นอกจากนี้ยังมีการสอนให้มนุษย์รับผิดชอบต่อน้าที่ของตนเองในทุกบริบท เช่น ในครอบครัว บิดามารดาควรให้การดูแลบุตรธิดา และในขณะเดียวกัน บุตรธิดาควรแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาการตอบแทนความกตัญญู (กตเวทิต) จึงเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการรับและการให้ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าให้กับตนเองและสังคมโดยรวม ผู้ที่มีความกตัญญูและกตเวทิตักจะได้รับผลดีในชีวิตทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม เช่น การนำไปสู่ความสุข ความเจริญ และความเป็นสิริมงคล เพราะการกระทำดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและส่งผลต่อการพัฒนาในเชิงบวกทั้งทางกายภาพและจิตใจ ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่ขาดความกตัญญูมักจะได้รับผลกระทบในทางลบ ทั้งต่อนองและสังคม โดยอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต ซึ่งส่งผลให้สังคมนั้นไม่สงบสุขและเกิดความไม่เสถียร ผลการศึกษายังมีสอดคล้องกับผลการศึกษาของการวิจัย ของ พระมหาบุญทอง คุณาโร (มาหา)^๙ ซึ่งให้เห็นว่า ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความสุขในชีวิต โดยการตระหนักรู้ในบุญคุณและตอบแทนความดีทั้งจากบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดลอม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและสังคม ความกตัญญูและกตเวทิตช่วยเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรือง หากขาดความกตัญญูจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและภัยพิบัติที่ส่งผลต่อทั้งตัวบุคคลและสังคม โดยหลักธรรมนี้ได้รับการส่งเสริมในพระพุทธศาสนาให้มนุษย์รู้จักหน้าที่และการตอบแทนบุญคุณ เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและมีความเจริญก้าวหน้า

การแสดงความกตัญญูในวิถีเก่าสังคมไทย มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของสังคมไทยมาโดยตลอด การแสดงความกตัญญูในอดีตถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดและปฏิบัติ

^๙ พระมหาบุญทอง คุณาโร (มาหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

อย่างต่อเนื่อง การแสดงความกตัญญูนี้สามารถแบ่งออกเป็น ๕ หมวดหลัก ได้แก่ (๑) ต่อมารดาบิดา (๒) ต่อครูอาจารย์ (๓) ต่อญาติมิตร (๔) ต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ (๕) ต่อสิ่งแวดล้อม^{๑๐} การแสดงความกตัญญูในวิถีเก่าของสังคมไทยนั้นมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากสังคมปัจจุบัน โดยในอดีต การแสดงความกตัญญูมักจะเป็นการกระทำโดยตรง เช่น การดูแลเลี้ยงดูผู้ที่มีพระคุณ โดยการอยู่ใกล้ชิด และช่วยเหลือกันในชีวิตประจำวัน เพราะในสมัยก่อน ผู้คนมักจะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรืออยู่ใกล้เคียงกัน ทำให้การแสดงความกตัญญูสามารถกระทำได้ง่ายและตรงไปตรงมาอย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการแสดงความกตัญญูในอดีตกับในปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันรูปแบบการแสดงความกตัญญูอาจมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและวิถีชีวิต เช่น การพัฒนาในด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงในวิถีการสื่อสาร ซึ่งทำให้การแสดงความกตัญญูในปัจจุบันอาจไม่ได้แสดงออกผ่านการกระทำโดยตรงเสมอไป แต่ก็ยังคงมีความสำคัญและควรได้รับการส่งเสริมในทุกรูปแบบ ผลการศึกษายังมีสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุวรรณฐา ลิ้ม^{๑๑} ซึ่งได้สรุปผลการวิจัยไว้ว่าความกตัญญูทศเวที ยังคงเป็นค่านิยมที่สำคัญในสังคมไทย ซึ่งได้รับการปลูกฝังมาเป็นเวลานาน โดยเชื่อว่าการตอบแทนความช่วยเหลือและแสดงความสำนึกในบุญคุณเป็นหลักการที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลในสังคม หากบุคคลใดไม่ได้แสดงความกตัญญูหรือไม่ตอบแทนบุญคุณ จะถูกมองว่าเป็นคนอกตัญญูและได้รับการตำหนิจากสังคม อย่างไรก็ตาม การวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยทั้งในส่วนของ พระสงฆ์และคฤหัสถ์ ที่ขาดความกตัญญูทศเวทีในปัจจุบัน ปัญหานี้เกิดจากหลายปัจจัย เช่น พระสงฆ์ส่วนมากในปัจจุบันบวชระยะสั้นและไม่อาศัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์ ทำให้ขาดความผูกพันระหว่างพระสงฆ์รุ่นใหม่กับพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณในการบวชและฝึกสอน นอกจากนี้ สังคมคฤหัสถ์ในปัจจุบันยังมีความเร่งรีบจากการดำเนินชีวิตในสังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชนไม่ลึกซึ้ง จึงขาดความอบอุ่นและความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน ทำให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงทั้งในครอบครัวและในสังคมทั้งนี้ยังมีสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ของ พระมหาภาวิน อินทปญโญ (สรสสิทธิ์)^{๑๒} ซึ่งได้สรุปผลวิจัยไว้ว่า ความสัมพันธ์ที่ดีและการเคารพซึ่งกันและกันในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ทั้งสองฝ่ายที่มีความเคารพและ

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน พระมหาบุญทอง คุณาธโร (มหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๓๓.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน สุวรรณฐา ลิ้ม, “แนวทางส่งเสริมความกตัญญูทศเวทีในสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า (ก).

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน พระมหาภาวิน อินทปญโญ (สรสสิทธิ์), “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า ๘๓-๘๔.

สนิทสนมกันจะสามารถร่วมกันสร้างความเจริญในด้านการศึกษาพระธรรม และรักษาหลักธรรมไว้ในใจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้สังคมภิกษุสงฆ์เจริญงอกงามตามพระธรรมวินัยต่อไป

ในยุคปัจจุบันเป็นสังคมยุคแห่งข้อมูลข่าวสารเป็นสังคมในโลกดิจิทัล เราติดต่อสื่อสารกันผ่านโลกโซเชียลออนไลน์ เพราะฉะนั้น การแสดงความกตัญญูกับสมัยปัจจุบันกับสมัยก่อนไม่เหมือนกัน การแสดงความดี โดยการแสดงปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง ไปหาไปอยู่ ไปดูแลด้วยโดยตรง แต่ปัจจุบันนี้ เป็นการแสดงความกตัญญูทวิวิถีผ่านสื่อโซเชียล ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปหากันเหมือนในสังคมยุคสมัยก่อน ๆ ดังนี้

๑) การแสดงความกตัญญูในยุคดิจิทัลและสังคมออนไลน์ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าในยุคดิจิทัลที่เราติดต่อสื่อสารกันผ่านสื่อโซเชียลออนไลน์ การแสดงความกตัญญูทวิวิถีมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ จากที่เคยเป็นการกระทำโดยตรง กลายเป็นการแสดงออกผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น การส่งข้อความคำขอบคุณ การแชร์โพสต์ที่แสดงความกตัญญู หรือการทำบุญออนไลน์ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเดินทางไปหากันหรือแสดงออกผ่านการกระทำที่สัมผัสได้โดยตรงในแง่นี้ เทคโนโลยี เข้ามามีบทบาทในการขยายขอบเขตการแสดงความกตัญญู การส่งข้อความหรือโพสต์ที่แสดงความสำนึกในบุญคุณยังคงมีความหมาย แม้จะไม่มีพบปะกันโดยตรงก็ตาม อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาชี้ว่า แม้ว่าการแสดงความกตัญญูผ่านสื่อออนไลน์จะเป็นรูปแบบที่สะดวกและรวดเร็ว แต่ก็อาจทำให้ความหมายและความจริงใจในบางครั้งถูกลดทอนลงไปได้

๒) การสอดคล้องกับความเข้าใจในคำว่า “กตัญญู” และ “กตเวที” ว่า “กตัญญู” เป็นเรื่องของจิตใจ ในขณะที่ “กตเวที” เป็นการแสดงออกทางคำพูดหรือการกระทำ ความกตัญญูไม่จำเป็นต้องแสดงออกในรูปแบบของสิ่งของหรือวัตถุเสมอไป แต่สามารถแสดงออกได้ผ่าน การกระทำที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น การแสดงความขอบคุณจากใจจริง การทำบุญ หรือแม้แต่การทำความดีด้วยใจและแรงกาย เช่น การอุทิศบุญให้แก่ผู้ล่วงลับการแสดงความกตัญญูในสังคมปัจจุบันสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น การทำบุญผ่านออนไลน์ หรือการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นการให้สิ่งของหรือเงินทอง แต่เป็นการแสดงออกถึงความจริงใจในแบบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน

๓) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแม้การแสดงความกตัญญูในยุคดิจิทัลจะสะดวกและรวดเร็ว แต่การขาดการสัมผัสโดยตรงอาจส่งผลให้เกิด ความเปราะบางในความสัมพันธ์ การกระทำที่ขาดความใกล้ชิดอาจทำให้บางคนรู้สึกว่าจะไม่มีความจริงใจ หรือขาดการเชื่อมโยงทางอารมณ์ที่ลึกซึ้ง การใช้เทคโนโลยีในการแสดงความกตัญญูอาจทำให้คนบางกลุ่มรู้สึกว่าเป็นแค่การแสดงออกที่ผิวเผิน หรือมีความหมายเพียงชั่วคราวในขณะที่การแสดงความกตัญญูในอดีตที่เน้นการกระทำที่สัมผัสได้และมีความใกล้ชิดอาจทำให้ความสัมพันธ์ในสังคมมีความแน่นแฟ้นและจริงใจมากกว่า แต่ในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ความกตัญญูทวิวิถีที่ผ่านการแสดงออกในรูปแบบออนไลน์ก็ยังคงมีความสำคัญในแง่ของการรักษาความสัมพันธ์และการแสดงออกถึงความขอบคุณ แต่ควรมีการตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและจริงใจในวิถีการที่เหมาะสม

ผลการศึกษายังมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธิ)^{๑๐๓} ได้สรุปผลวิจัยไว้ว่า ความกตัญญูทศเวทในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนาเป็นหัวข้อที่มีความสำคัญในบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความท้าทายในการรักษาคุณธรรมและจริยธรรมในชีวิตประจำวัน การที่ความกตัญญูทศเวทถูกนำมาเป็นหลักการสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความสุขและสงบเรียบร้อย ถือเป็นการเชื่อมโยงระหว่างคุณธรรมดั้งเดิมกับสภาพการณ์สังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างดี

๑) ความกตัญญูทศเวทในมุมมองพระพุทธศาสนา ความกตัญญูทศเวทเป็นการสำนึกถึงบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตน และการตอบแทนบุญคุณนั้นอย่างเหมาะสม ผ่านการแสดงออกทางกายและวาจา หลักการนี้สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขในสังคม ด้วยการยึดมั่นในหลักศีลธรรม เช่น ความจริง ความเมตตา และการเห็นแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างสังคมให้เจริญรุ่งเรืองได้

๒) การประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีและการสื่อสารมีบทบาทสำคัญ การรักษาความกตัญญูทศเวทที่อาจต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงออกไปบ้าง เช่น การแสดงความขอบคุณผ่านสื่อสังคมออนไลน์หรือการช่วยเหลือผู้อื่นในรูปแบบต่างๆ อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของการตอบแทนคุณในลักษณะที่สมบูรณ์และเหมาะสมยังคงไม่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในสังคมที่เกิดความแตกแยกและความขัดแย้งมากมายในปัจจุบัน การยึดมั่นในความกตัญญูทศเวทเป็นคุณธรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๓) ความสำคัญของความกตัญญูทศเวทในฐานะคุณธรรมในสังคมที่มีการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว บางครั้งคนอาจมองข้ามหรือหลงลืมความสำคัญของความกตัญญูทศเวท การแสดงความกตัญญูทศเวทที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและสังคม ในขณะเดียวกันก็เป็น การสร้างสำนึกของการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อกันและกันในสังคม เช่น ในการช่วยเหลือผู้อื่นในภาวะวิกฤติ การเคารพผู้อาวุโส หรือการตอบแทนความดีที่ได้รับจากผู้ช่วยเหลือเราในช่วงเวลาที่สำคัญ

ข้อเสนอแนะ

ในวิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการแสดงความกตัญญูทศเวทวิธีใหม่ในสังคมปัจจุบัน เท่านั้น มีประเด็นที่จะศึกษาวิเคราะห์ได้หลากหลาย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. รูปแบบการแสดงความกตัญญูของบุตรต่อพ่อแม่ในยุคดิจิทัล

^{๑๐๓} ดูรายละเอียดใน พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธิ), “ความกตัญญูทศเวทในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ก-ข.

๒. การแสดงความกตัญญูต่อสิ่งแวดลอมเชิงพุทธ

๓. ศึกษาเปรียบเทียบการสร้างวัฒนธรรมและการปลูกฝังความกตัญญูท่เวทีในสังคมไทย

บรรณานุกรม

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี). “ความกตัญญูท่เวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระมหาบุญกอง คุณาโร (มาหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *มงคลตถทีปนี (ปจโม ภาโค)*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

สุวรรณฐา ลี้ม. “แนวทางส่งเสริมความกตัญญูท่เวทีในสังคมไทย”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

Asst. Prof. Dr Sanu Mahatthanadull and Dr. Sarita Mahatthanadull. “Human Behaviors in Promoting Balance of Family according to Buddhist Psychology”. *Journal of MCU Peace Studies*. Vol. 8 No. 1 (January-February 2020) : 21-31.

รุ่งฟ้า เกียรติพจน์. “ความกตัญญู คุณธรรมแห่งรักแท้ ที่ไม่ควรถูกลืมเลือน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sustainablelife.co/news/detail/38> [๒๐ กันยายน ๒๕๖๕].

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. “บุพการี”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=บุพการี-๑๓-กรกฎาคม-๒๕๕๒> [๑ ธันวาคม ๖๔].